

Piotr Dobrowolski

Narracje pamięci

Literaturoznawstwo : historia, teoria, metodologia, krytyka 8-9, 7-9

2014-2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NARRACJE PAMIĘCI

Kolejny, przygotowany zgodnie z formułą tematyczną numer rocznika „Literaturoznawstwo” prezentuje teksty polskich badaczy, sytuujące się w obszarze problemów związanych z pamięcią i historią, a także z ich wpływem na indywidualną i zbiorową tożsamość. Inspiracją, która skłoniła nas do sformułowania takiego tematu, stała się wypowiedź Rolanda Barthesa, który na kartach *Światła obrazu* stwierdził: „Historia jest histeryczna: ustanawia się ją tylko wtedy, gdy ją obserwować – a po to, żeby się jej przyglądać, trzeba być z niej wykluczonym. Jako żywa istota jestem samą przeciwnością Historii, tym, co jej zaprzecza, niszczy ją na korzyść mojej historii własnej”.

Podążając za koncepcją Haydena White’a, który zajmuje się tematem literackich uwikłań historiografii, zaprosiliśmy badaczy literatury i kultury do przeprowadzenia i prezentacji analiz dotyczących wzajemnych wpływów literatury i konkretnych wizji przeszłości. Interesowały nas także zagadnienia związane ze źródłami historycznej świadomości współczesnych Polaków, odnoszące się zarówno do tradycyjnej tematyki gatunkowej (wielowariantowa powieść historyczna), jak i szerszej problematyki definiującej tożsamość (kwestia nacjonalizmu, mitów narodowych, polityki historycznej itp.). Proponowaliśmy zajęcie się zależnościami pomiędzy pamięcią a powiązaną z nią narracją, czyli kwestiami szeroko traktowanej literatury memoratywnej, a także pamięci kulturowej, zbiorowej (Jan i Aleida Assmann) w literaturze, także tej związanej z kulturą oralną (np. *récits de mémoire* – Paul Ricoeur). Interesowały nas pojawiające się w literaturze relacje pomiędzy Wielką Historią, mikrohistoriami i jednostkowymi relacjami o przeszłości; literacka metaforyka pamięci (tropologia); relacje między punktową, najczęściej kryzysową zmianą (np. problematyka traumy) a wizją „długiego trwania” społeczeństw, etnosów i kultur; wpływ bezpośredniego i zapośredniczonego doświadczenia na wizje czasu minionego czy świadectwa praktycznych wymiarów postpamięci, opisaną przez Marianne Hirsch, u przedstawicieli kolejnych pokoleń.

Na nasze zaproszenie odpowiedzieli badacze pracujący w różnych ośrodkach i znajdujący się na różnych etapach naukowej kariery. Dzięki ich zaangażowaniu powstał numer wielogłosowy, w którym z różnych perspektyw omówione zostały interesujące nas zagadnienia. Anna Mach zwróciła uwagę na autobiograficzne, postpamięciowe teksty literackie autorstwa przedstawicielek drugiego pokolenia ocalałych z Zagłady, w których dokonywana jest specyficzna rekonstrukcja posttraumatycznej pamięci. Autobiograficzne utwory Evy Hoffman, Bożeny Keff, Ewy Kuryluk i Agaty Tuszyńskiej traktować można nie tylko jako świadectwa konfrontacji z dziedzictwem przeszłości, ale także jako odzwierciedlenie dramatu wynikającego z nieadekwatności języka wobec wspomnienia ludobójstwa. Problemy łączące się z tematem postpamięci i próbą przepracowania przejętej traumy zainteresowały także Katarzynę Bielewicz. Podjęła ona próbę analizy i interpretacji książki Anny Jodko *Mała Zagłada*, w której przedstawicielka drugiego pokolenia ocalałych przypomina o hitlerowskiej zbrodni z roku 1943, jaką była zagłada wsi Sochy na Zamojszczyźnie. Joanna Nazimek omówiła twórczość hiszpańskiego pisarza Jorgego Semprúna, który w swoich utworach literackich często nawiązywał do osobistego doświadczenia obozowego (był więźniem Buchenwaldu). Analiza formalna jego powieści łączy się z rozważaniem relacji pomiędzy pamięcią, narracją i tożsamością. Podobna tematyka pojawia się w artykule Anny Szwarz-Zajac, zajmującej się autobiografizmem w powieści włoskiej więźniarki Auschwitz-Birkenau, Liany Millu.

Kategoria pamięci interesuje także Roberta Mielhorskiego, podejmującego próbę interpretacji liryki Zbigniewa Herberta. Autor, angażując Barthowską kategorię *punctum*, omawia tę twórczość przez pryzmat różnych form anamnezy, mitu dzieciństwa, a także metaanamnezy i antyanamnezy. Tekstami staropolskimi zajęła się Maria Wichowa, wskazująca w nich i omawiająca tematy takie, jak upływ czasu, pielęgnowanie tradycji i kreowanie przez autorów własnego wizerunku na potrzeby przyszłych pokoleń. Anna Zalewska podjęła ważny temat relacji indywidualnej pamięci i myśli historiozoficznej na przykładzie utworu Stanisława Wyspiańskiego *Powrót Odysa*. W dramacie tym – jak dowodzi autorka – dwa skrajne, rozdzielone sposoby patrzenia na przeszłość, jakimi są pamięć i historia, ulegają wtórnemu połączeniu. Magdalena Mikiewicz zastanawia się nad problematyką dotyczącą fotografii, traktowanej jako medium prezentujące obraz przeszłości i rozważa rolę pamięci kulturowej w procesie stwarzania i odtwarzania wspomnień. Omawiając książkę *Fotoplastikon* Jacka Dehnela, zastanawia się nad tym, czy zdjęcia pozwalają wspominać, czy raczej interpretować przeszłość. Do tematyki fantazji w konstruowaniu wizji przeszłości nawiązuje Agnieszka Szurek w artykule prezentującym procesy kolektywnego tworzenia wizji przeszłości w mediach społecznościowych, koncentrując się na obszarze Mazowsza Zachodniego. Fizyczne aspekty pamięci ciała omawia natomiast Magda Juźwik, skupiając się na fenomenie teatru fizycznego autorstwa znanych jego artystów, wśród których znajdowali się Jerzy Grotowski czy Pina Bausch. Arkadiusz Kalin, omawiając wydaną w ostatnim czasie książkę Beaty Halickiej (*Polski Dzik Zachód. Przymusowe migracje i kulturowe osvajanie Nadodrza 1945–1948*), nawiązuje do problemów związanych z pamięcią w odniesieniu do historii i praktyki przyłączenia tak zwanych Ziemi Odzyskanych do Polski po drugiej wojnie światowej.

W realizacji tematycznego projektu *Narracje pamięci* zależało nam na tym, by ze współczesnej perspektywy krytycznie przyjrzeć się najważniejszym dyskursom na temat przeszłości. Chcieliśmy także zaprezentować analizy powiązane z proponowanym obszarem badań – dotyczące konkretnych tekstów, autorów czy nurtów w twórczości literackiej. Mamy nadzieję, że ten numer „Literaturoznawstwa” stanie się ważnym elementem dyskusji, która pozwoli na konstruktywne przyjrzenie się i analizę zarówno stereotypowych, jak i oryginalnych sposobów ujmowania problemów, takich jak pamięć, historia i tożsamość. Chcielibyśmy, aby poszczególne artykuły poruszające konkretne problemy wpisały się w dyskusję dotyczącą pamięci, historii i narracji, będącej opowieścią o nich. W prezentowanych tekstach, których tematyka czasem przekracza wąski zakres literaturoznawstwa, pojawiają się zarówno zagadnienia dotyczące wielkiej, wykluczającej Historii, którą obserwować możemy tylko z dystansu, jak też jednostkowe, osobiste czy prywatne aspekty historii, którą w bezpośrednim lub pośrednim doświadczeniu konstruuja i opowiadają sobie ludzie.

Redaktor naczelny
dr Piotr Dobrowolski